

1997 ULUSLARARASI AKARSULAR* ANLAŞMASI:

GENEL BAKIŞ VE DEĞERLENDİRMELER

İbrahim KAYA**

ABSTRACT

The United Nations General Assembly adopted the Convention on the Law of Non-navigational Uses of International Water-courses on the 21st of May 1997, by Resolution 51/229, and the Convention was opened to signature on the same day. The General Assembly elaborated the Convention on the basis of the work of International Law Commission (ILC) which has studied the subject since 1971.

After briefly describing the background of the Convention and the ILC's work, this paper will offer a general overview of its provisions. The comments and evaluation part of the paper will analyse and discuss the light of international law and its various branches. Although it is quite early to predict the ultimate fate of the Convention, the paper will conclude by outlining some of the most likely possibilities.

GİRİŞ

Su, yaşam ve uygarlığın temelidir. İnsan ve toplum

---

* Çalışma boyunca akarsu kelimesi "watercourse" kelimesinin terim karşılığı olarak kullanılmıştır. Bazı çalışmalarda buna karşılık olarak "suyolu" nun da kullanıldığı görülmektedir. Ancak suyolunun ulaşım amaçlı kullanımları çağrıştırmaları ve "akarsu" kelimesinin, nehir, ırmak, dere gibi tüm tatlı su kaynaklarını kapsayacak biçimde anlamca geniş olması tercihi belirlemiştir. Bir akarsu sistemi içinde yer alan göller ve yeraltı suları da kapsam içindedir.

** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Türkiye) Araştırma Görevlisi ve Keele Üniversitesi (İngiltere) Doktora Öğrencisi.

hayatında böyle önemli bir role sahip olan su, insanlık tarihi boyunca gerek bireyler, gerekse devletler arasında çekişme, hatta çatışmalara konu olagelmıştır¹. Su kaynaklarının sınırlı olması, buna karşılık sürekli nüfus artışı ve su talebindeki artış, durumu daha da kötüleştirmektedir. Birden fazla devleti ilgilendiren akarsular ilk önceleri ulaşım açısından düzenlenirken, XX. yüzyılın başlarından itibaren ulaşım-dışı kullanımların artan oranda gündeme gelmesiyle uluslararası akarsular hukukunda ilgi bu alana kaymıştır². Ne varki, birçok uluslararası akarsuyu kapsayan özel uluslararası anlaşmalar akdedilmesine rağmen, global düzeyde bir anlaşmanın ortaya çıkması ancak 1997 yılında başarılabilmiştir³. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) 21 Mayıs 1997 tarih ve 51/229 sayılı kararıyla "Uluslararası Akarsuların Ulaşım-Dışı Kullanımları Hukuku Anlaşmasını" onaylamış ve üye

-
- 1 Yakın tarihten bir örnek olarak, Arap-İsrail savaşlarında suyun en önemli neden olduğu iddia edilmektedir. Bkz. Cooley J. "The War Over Water" Foreign Policy vol. 54 (1984) p. 54.
  - 2 Bu amaçla Uluslararası Hukuk Enstitüsü (UHE) ve Uluslararası Hukuk Derneği (UHD) çeşitli çalışmalar yapmış ve kararlar almıştır. UHE'nun çalışmalarına bir örnek için bkz. 1961 Salzburg Resolution, Utilisation of Non-maritime International Waters (except for Navigation), adopted by Institute of International Law on 11 September 1961 in its Salzburg Session, Resolutions de L'institut de Droit International (IDI), 1957- 1991, editions A. Pedone, 1992, Paris, s. 28-33. UHD'nin çalışmalarına örnek için bkz. 1966 Helsinki, Rules, Report of the Fifty-Second Conference, Helsinki, 1966, s.447-533.
  - 3 1921 yılında ulaşımı düzenleyen Barselona Anlaşması yapılmıştır. Bkz. HUDSON, O. M. (ed.) Convention on the Regime of Navigable waterways of International Concern, International Legislation (A Collection of the Texts of Multipartie International Instruments of General Interest), 1970, Oceana, New York, vol. 1, p 638-662. 1923 Cenevre Anlaşması su gücü ile ilgili olmasına rağmen devletlerce kabul görmemiştir. Anlaşmanın metni için bkz. LNTS, vol. 36, p. 77. Ayrıca 1992 yılında Avrupa Economic Komisyonu üye devletlerini kapsayan Sınıraşan Suların Kullanımı ve Korunması Anlaşması imzalanmıştır. Metin için bkz. 31. I.L.M. (1992) p. 1312-1329.

devletlerin imzasına açmıştır⁴. Akarsular Anlaşması, Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK)'nun 1971'den beri yürüttüğü çalışmalar sonucu oluşturduğu tasarı maddeler üzerine bina edilmiştir⁵. Eldeki çalışma, Uluslararası Akarsular Anlaşması'nı ve UHK'nun çalışmalarını arka plan olarak kısaca açıkladıktan sonra, anlaşmanın hükümlerine genel bir bakış verecektir. Yorum ve değerlendirmeler bölümünde ise anlaşma maddelerinin içerdiği hükümler uluslararası hukuk ve onun ilgili dalları ışığı altında irdelenecek ve tartışılacaktır. Sadece bir kaç ay önce hazırlandığı için Akarsular Anlaşması'nın geleceğini kestirmek çok güç olmasına rağmen sonuç ve öngörüler bölümünde uluslararası kamuoyunun anlaşmaya yaklaşımı ele alınacaktır.

ARKA PLAN

1970'de BMGK, Uluslararası Hukuk Komisyonu'na (UHK) uluslararası akarsuların ulaşım-dışı amaçlarla kullanımları konusundaki hukuk kurallarının derlenmesi ve geliştirilmesi görevini vermişti⁶. UHK, konuyla ilgili çalışmalarına 1974 yılında bir alt komite kurarak başlamıştır. Çalışma gündemine alınan tüm konularda yapılageldiği üzere, ilgili komite ilk önce

4 Anlaşmanın metni için bkz. 36 I.L.M. (1997) p. 700-720.

5 1991 ve 1994 taslağı için sırasıyla bkz. Draft Articles on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, Draft Report of the International Law Commission, U.N. GAOR, 43rd Sess., at 1, U.N. Doc., A/CN.4/L. 463/Add.4(1991) ve Draft Articles on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, Adopted on Second Reading by the International Law Commission at its Forty-Sixth Session, U.N. Doc., A/CN.4/L. 493(1994). 1994 Taslağı'nın değerlendirmesi için bkz. BOZKURT, E., "Ulaşım Elverişli Olmayan Akarsuların Hukuki Rejimi ile İlgili Görüşler ve Uluslararası Hukuk Komisyonu 1994 Taslağı", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Halil Cin'e Armağan), 1995, s.202-222.

6 8 Aralık 1970 tarih ve 2669 (XXV) sayılı BMGK kararı.

devletlerin görüşlerini almaya karar vermiş ve bu amaçla tüm devletlere şu konularda sorular yöneltilmiştir: Çalışmaların kapsamı, ele alınacak su kullanım çeşitleri ve kirlenme sorununa öncelik verilip verilmemesi gerektiği, sel ve erozyon konularının ele alınıp alınmayacağı ve son olarak ulaşım ve diğer kullanımlar arasındaki ilişki⁷. Bu soruları içeren bir anket tüm üye devletlere dağıtıldı. Yine aynı yıl Kearney konuyla ilgili özel raportör olarak UHK tarafından atandı⁸. 1976 yılında Kearney raporunu komisyona sundu⁹. O zamana kadar ancak 21 ülke yukarıdaki konulardaki görüşlerini komisyona iletmışti¹⁰.

Yapılan tartışmalar "uluslararası akarsu" kavramının kapsamının saptanmasının sonraya bırakılması; bunun yerine genel ilkelerin belirlenmesine karar verilmesiyle sonuçlandı¹¹. Görev süresinin dolması ve yeniden aday olmaması üzerine, 1977'de komisyon Kearney'e ardıl olarak Schwebel'i özel raportör olarak atadı¹². Sık sık raportörlerin değiştirilmesi kaçınılmaz olmuştu. Ancak bu, çalışmaların bitirilmesinin gecikmesi sonucunu da büyük ölçüde etkilemiştir. 1980 yılında ilk maddelerin hazırlanması tamamlandı¹³. Yine aynı yıl Schwebel Rapor'u yayınlandı. Bu raporun komisyonun sonraki çalışmaları üzerindeki etkisinin büyük olduğu kabul

7 Yb Int'l L Com. 2(1) (1974) 301.

8 Ibid 301.

9 Yb Int'l L Com. 2(1) (1976) 184.

10 Ibid 147. Daha sonra 11 devlet daha cevaplarını komisyona ilettiler. 2(1) 1978 253, Yb Int'l L Com. 2(1) 1978 178 Yb Int Law 2(1) 1980 253, Yb Int Law 2(1) 1982 192.

11 Yb Int'l L Com. 2(2) (1976) 162. Aslında bu konu ancak 1991 yılında ele alınabildi. 1991 yılında komisyon taslağının ilk okuması gerçekleşti. 1991 taslağının 2. maddesi terimleri tanımlamaktaydı.

12 Yb Int'l L Com. 2(2) (1977) 124.

13 Yb Int'l L Com. 2(2) (1980) 110-136.

edilmektedir¹⁴. Ancak şu da kabul edilmektedir ki, Schwebel de büyük ölçüde 1966 Helsinki Kuralları'ndan esinlenmiştir¹⁵. Gerçekten de UHD'nin çalışmaları ve özellikle de 1966 Helsinki Kuralları UHK açısından bulunmaz bir fırsat olmuştur. 1980 yılında altı maddenin hazırlığı tamamlanmıştır. 1983 yılında bir diğer özel raporier olan Evensen tamamlanmış anlaşma taslağını sunmuştur¹⁶. Bu taslak büyük ölçüde Schwebel'in yukarıda anılan raporundan esinlenmişti¹⁷. 1984 yılında taslak Evensen tarafından tekrar gözden geçirildi¹⁸. 1984 yılında Evensen'in Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'na seçilmesiyle boşalan raportörlüğe McCaffrey atandı.

1991 yılında taslağın birinci okunması gerçekleşti¹⁹. UHK usul kurallarına göre, yorumlarını almak amacıyla taslak üye devletlere gönderildi. Devletlerin yorumları taslak maddelerinin ikinci okunmasında dikkate alındı. Mc Caffrey'in yerine Rosenstock atandı ve 7-25 Ekim 1996 tarihleri arasında BMGK Altıncı Komitesi (Hukuk Komitesi) çok taraflı bir çerçeve anlaşması hazırlamak üzere toplandı. Bu girişim UHK'nun yirmibeş yıllık çalışması üzerine inşa edilmişti. 21 Mayıs 1997 tarihinde BMGK uluslararası akarsular anlaşmasını kabul ederek imzaya açtı.

ANLAŞMA MADDELERİNE GENEL BAKIŞ

21 Mayıs 1997 tarihinde BMGK Uluslararası Suların Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Anlaşmasını 51/229 sayılı kararı ile onaylamıştır. 103 ülke karara lehte oy verirken, 3 ülke

14 Mc CAFFREY, S.C. ve ROSENSTOCK, R., "The International Law Commission's Draft Articles on International Watercourses: an Overview and Commentary", RECIEL, vol. 5, 1996, p. 90.

15 Ibid., s.90.

16 Yb Int'l L Com. 2(1) (1983) 155.

17 Mc CAFFREY ve ROSENSTOCK, a.g.e., s.90.

18 Yb Int'l L Com. 2(1) (1984) 101.

19 Supra note 5.

(Türkiye, Çin ve Burundi) aleyhte oy verdi. Anlaşma aynı gün imzaya açıldı ve 20 Mayıs 2000 tarihine kadar imzaya açık kalacak²⁰.

Anlaşmanın giriş kısmında UHK ilgili çalışmalarından ötürü takdir ediliyor ve anlaşmanın uluslararası işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerini gerçekleştirmede olumlu rol oynayacağı öngörülmüyor²¹. 1. maddede anlaşmanın kapsamı açıklanmaktadır. Buna göre, hazırlanan anlaşma ile uluslararası akarsuların ulaşım dışı kullanımları ve bunların korunması, kollanması ve işletilmesi düzenlenmektedir²². Uluslararası akarsuların ulaşım amacıyla kullanılması, diğer amaçlarla kullanımlar ulaşımı etkilemedikçe ve ondan etkilenmedikçe, eldeki anlaşmanın kapsamı dışındadır²³. 2. maddede kavramlar tanımlanmaktadır. Akarsu kavramı bir bütünlük arzeden ve ortak bir mecraya akan yüzey ve yeraltı sularını ifade etmekte²⁴, bunun kısımlarının binden fazla devletin toprakları içinde yer alması halinde ise "Uluslararası Akarsu" oluşmaktadır²⁵. Böyle bir akarsu topraklarında bulunan ve bu anlaşmaya taraf olan devletler ise " Akarsu Devleti" olarak adlandırılmaktadır²⁶. Her uluslararası nehrin özellikleri ve bölgesel koşullar farklı olduğu için akarsu devletleri, 3. maddeye göre, bu genel (çerçeve) anlaşmanın hükümlerini kendi spesifik olaylarına uyarlamak amacıyla akarsu anlaşmaları yapabilirler²⁷. 4. madde ise akarsu anlaşmalarının tarafları ile ilgili düzenleme getirmektedir²⁸.

20 36 I.L.M. (1997) p. 700.

21 36 I.L.M. (1997) p. 703.

22 Md 1(1), 36 I.L.M. (1997) p. 704.

23 Md 1(2), 36 I.L.M. (1997) p. 704.

24 Md 2(a), 36 I.L.M. (1997) p. 704.

25 Md 2(b), 36 I.L.M. (1997) p. 704.

26 Md 2(c), 36 I.L.M. (1997) p. 704.

27 Md 3(3) ve Md 3(5), 36 I.L.M. (1997) p. 704,705.

28 Md 4, 36 I.L.M. (1997) p. 705.

5.-10. maddeler genel prensipleri belirlemektedir. Hakkaniyete uygun ve makul kullanma ve katılma 5. madde ile düzenlenmektedir. Buna göre akarsu devletleri kendi ülkelerinden geçen uluslararası akarsuyu makul ve adil kullanmakla yükümlüdürler²⁹. Özellikle uluslararası bir akarsu, ilgili devletlerce optimal ve sürdürülebilir bir şekilde ve akarsuyun korunması sağlanarak kullanılacak ve geliştirilecektir³⁰. Akarsu devletlerinin uluslararası bir akarsuyun kullanılması, geliştirilmesi ve korunmasına katılması öngörülmektedir³¹. Böyle bir katılım kullanma hakkına olduğu gibi, ilgili akarsuyun korunması ve geliştirilmesi amacıyla işbirliğinde bulunma görevine de yöneliktir. Anlaşmanın 6. maddesi hakkaniyete uygun ve makul kullanım ilkesi ile ilgili unsurları düzenlemektedir. Bu maddeye göre, bir uluslararası akarsuyun 5. maddede gösterilen hakkaniyete uygun bir şekilde kullanımını etkileyen unsur ve koşullar şunlardır:

- a) Coğrafi, hidrografik, hidrolojik, iklimsel, ekolojik ve diğer doğal etkenler,
- b) Akarsu devletlerinin toplumsal ve ekonomik ihtiyaçları,
- c) Her akarsu devletinde bu akarsuya bağımlı nüfus,
- d) Akarsuyun bir akarsu devleti tarafından kullanımının ya da kullanımlarının diğer akarsu devletlerine etkileri,
- e) Akarsuyun mevcut ve potansiyel kullanımları,
- f) Akarsuyun su kaynaklarının korunması, kollanması, geliştirilmesi ve ekonomik kullanım ve bunların maliyeti,

---

29 Md 5(1), 36 I.L.M. (1997) p. 705.

30 Md M 5(1), 36 I.L.M. (1997) p. 705.

31 Md 5(2), 36 I.L.M. (1997) p. 705.

kuruluşlar ve komisyonlar oluşturabilirler³⁸. 9. maddeye göre ilgili akarsu devletleri, 8. maddeye bağlı olarak akarsuyun durumu hakkında düzenli bilgi ve veri alışverişinde bulunacaklardır³⁹. Bir akarsu devletinin diğer bir akarsu devletinden istediği bilgi veya veri halihazırda mevcut değilse, bilgi istenen devlet bu bilgiyi sağlamada elinden gelen çabayı gösterecektir. Ancak, istekte bulunan devlet bu bilgilerin ve verilerin toplanması ve değerlendirilmesinden doğan masrafları ödeyecektir⁴⁰.

10. maddede değişik kullanımlar arasındaki ilişkiler düzenlenmektedir. Buna göre, tersine bir anlaşma veya teamül kuralı bulunmadığı durumda, hiçbir kullanım diğerleri üzerinde üstünlüğe sahip değildir⁴¹. Değişik kullanımların çatışması durumunda, sorun 5-7. maddelerin ışığı altında yaşamsal insan gereksinimlerine özel önem verilerek çözülecektir⁴².

Akarsu devletleri arasında, akarsuyun kullanımı ile ilgili yeni girişim projeleri ve bunlarla ilgili düzenlemeler üçüncü bölümde, Madde 11-19, ele alınmıştır. 11. madde doğrultusunda ilgili akarsu devletleri uluslararası akarsu üzerinde yapılması düşünülen projeler ve bunların oluşturabileceği etkiler hakkında birbirlerine bilgi verecekler ve danışacaklardır⁴³. 11. madde, uluslararası akarsu üzerinde bir devletin diğer devletlere önemli zararları olabilecek bir projeye girişmeden önce diğer devletleri zamanında bilgilendirmesini emretmektedir. Böyle bir bilgilendirme, devletlerin muhtemel etkileri değerlendirebilmelerine olanak verecek, çevresel etki değerlendirmesi sonuçlarını da içeren, teknik veri ve bilgilerden

---

38 Md 8(2), 36 I.L.M. (1997) p. 707.

39 Md 9(1), 36 I.L.M. (1997) p. 707.

40 Md 9(2), 36 I.L.M. (1997) p. 707.

41 Md 10(1), 36 I.L.M. (1997) p. 707.

42 Md 10(2), 36 I.L.M. (1997) p. 707.

43 Md 11, 36 I.L.M. (1997) p. 707.

oluşacaktır⁴⁴. Aksi kararlaştırılmadıkça, 12. maddeye göre haber veren devlet diğer akarsu devletlerine ilgili projenin muhtemel etkilerini değerlendirmek amacıyla altı aylık bir süre tanıyacak⁴⁵ ve bu süre haber verilen devletlerin istemi üzerine, durumun zorluğuna göre, altı ay daha uzatılabilecektir⁴⁶. 13. maddede belirtilen süre içerisinde, planlanan projeler, haber verilen devletlerin oluru alınmadan, gerçekleştirilmeyecek⁴⁷ ve bu sürede haber veren devlet diğerlerine gereken her türlü bilgi ve veriyi sağlayacaktır⁴⁸. 15. maddeye göre, haber verilen devletler, ulaştıkları sonuçları en kısa zamanda haber veren devlete bildireceklerdir⁴⁹. Eğer haber verilen devlet, planlanan projenin uygulanmasının 5. ve 7. madde hükümleriyle bağdaşmadığı sonucuna varmışsa, bunun nedenlerini ve açıklamasını haber veren devlete ulaştıracaktır⁵⁰. Eğer haber verilen devletten süresi içerisinde bir yanıt gelmezse, haber veren devlet planladığı projeyi 5. ve 7. madde hükümlerini gözeterek uygulamaya koyabilecektir⁵¹. Haber veren devlet, belirtilen sürede herhangi bir cevap alamamışsa ve bunun üzerine projeye girişmişse, yapılan harcamalar, cevap vermeyen devletin belirtilen sürenin geçmesinden sonraki tazminat taleplerinden düşülebilir⁵². 15. maddede belirtilen şekilde projenin 5. ve 7. maddelere aykırı olduğu doğrultusunda bir bilgi alışverişi olmuşsa, ilgili devletler karşılıklı olarak birbirlerine danışacaklar ve, eğer gerek görülürse, durumun hakkaniyete uygun bir çözümü doğrultusunda görüşmelerde bulunacaklardır⁵³. Danışma ve görüşmeler, her bir devletin,

44 Md 12, 36 I.L.M. (1997) p. 707, 708.

45 Md 13(1), 36 I.L.M. (1997) p. 708.

46 Md 13(2), 36 I.L.M. (1997) p. 708.

47 Md 14(1), 36 I.L.M. (1997) p. 708.

48 Md 14(2), 36 I.L.M. (1997) p. 708.

49 Md 15, 36 I.L.M. (1997) p. 708.

50 Md 15, 36 I.L.M. (1997) p. 708.

51 Md 16(1), 36 I.L.M. (1997) p. 708.

52 Md 16(2), 36 I.L.M. (1997) p. 709.

53 Md 17(1), 36 I.L.M. (1997) p. 709.

diğerinin haklarını ve meşru çıkarlarını gözetecek şekide iyi niyet temeli üzerinde yürütülecektir⁵⁴. Danışma ve görüşmelerin yürütülmesi sırasında projeyi planlayan devlet, haber verilen devletin istemi üzerine, projeyi uygulamaktan veya uygulanmasına izin vermekten, tersi kararlaştırılmadıkça, altı ay süresince kaçınacaktır⁵⁵. 18. madde bilgi vermeme durumundaki prosedürü düzenlemektedir. Buna göre, eğer bir devlet diğer bir devletin kendisine önemli zarar verecek bir projeyi planladığına inanıyorsa, gerekçeli olarak diğer devletten 12. maddeyi uygulamasını isteyebilir⁵⁶. Projeyi planlayan devlet, eğer 12. madde doğrultusunda böyle bir haber verme yükümlülüğünde olmadığı inancındaysa, bunu gerekçeli olarak bilgi isteyen devlete bildirecektir⁵⁷. Bu gerekçeler, bilgi isteyen devlet tarafından tatminkar bulunmazsa, bilgi isteyen devletin isteği üzerine ilgili devletler 17. maddenin 1. ve 2. paragraflarında belirtilen şekilde danışma ve görüşmelerde bulunacaklardır⁵⁸. 19. maddeye göre, planlanan projelerin uygulanmasının kamu sağlığının, kamu güvenliğinin korunması veya benzeri bir nedenle aciliyet gerektirmesi durumunda, 5. ve 7. maddelere tabi olmak şartıyla, ilgili devlet 14. madde ve 17. maddenin 3. paragrafına bağlı kalmaksızın projeyi uygulayabilir⁵⁹. Böyle bir durumda 12. maddede belirtilen devletlere resmi bir bildirme, ilgili veri ve bilgilerle birlikte, sunulacaktır⁶⁰. Projeyi planlayan devlet 2. paragrafta belirtilen devletlerle, istem üzerine, danışma ve görüşmelerde bulunacaktır⁶¹.

20.-26. maddeler uluslararası akarsuların korunması ve

54 Md 17(2), 36 I.L.M. (1997) p. 709.

55 Md 17(3), 36 I.L.M. (1997) p. 709.

56 Md 18(1), 36 I.L.M. (1997) p. 709.

57 Md 18(2), 36 I.L.M. (1997) p. 709.

58 Md 18(3), 36 I.L.M. (1997) p. 709.

59 Md 19(1), 36 I.L.M. (1997) p. 709.

60 Md 19(2), 36 I.L.M. (1997) p. 710.

61 Md 19(3), 36 I.L.M. (1997) p. 710.

yönetilmesi ve ilgili hükümleri içermektedir. 20. maddeye göre akarsu devletleri kendi başlarına ve mümkün olan durumlarda hep birlikte uluslararası akarsuyun ekosistemlerini koruyacak ve kollayacaklardır⁶². 21. madde kirliliğin önlenmesi, azaltılması ve kontrol edilmesi başlığını taşımaktadır. Buna göre "uluslararası bir akarsuyun kirlenmesi", dolaylı veya dolaysız insan eylemlerinden kaynaklanan akarsuyun niteliği veya içereğindeki zararlı değişim olarak tanımlanmaktadır⁶³. 22. madde yeni türlerin girişini,⁶⁴ 23. madde denizin korunmasını düzenlemektedir⁶⁵. 24. madde akarsuların yönetilmesini ele almaktadır. 24. maddeye göre devletler ortak yönetim mekanizmaları oluşturabilirler.⁶⁶ Buna göre "yönetim", "uluslararası akarsuyun sürdürülebilir kalkınmasının planlanmasını ve bunun uygulanmasını"⁶⁷ ve "akarsuyun makul ve optimal kullanımı, korunması ve kontrolünü"⁶⁸ ifade etmektedir. 25. madde akarsuyun düzenlenmesini,⁶⁹ 26. madde tesisleri ilgilendirmektedir⁷⁰. 27. madde zararlı durumların önlenmesini,⁷¹ 28. madde ise acil durumları düzenlemektedir⁷². 29. madde uluslararası akarsuların ve tesislerin savaş zamanındaki durumunu ele almakta, buraların savaş hukukuna göre korunmuş statüde olduğunu belirtmektedir⁷³. 30. madde devletlerin birbirleriyle dolaysız ilişki kurmasının mümkün olmadığı durumlarda, anlaşmada belirtilen işbirliği görevini aralarında uzlaşacakları

---

62 Md 20, 36 I.L.M. (1997) p. 710.

63 Md 21(1), 36 I.L.M. (1997) p. 710.

64 Md 22, 36 I.L.M. (1997) p. 710.

65 Md 23, 36 I.L.M. (1997) p. 711.

66 Md 24(1), 36 I.L.M. (1997) p. 711.

67 Md 24 2(a), 36 I.L.M. (1997) p. 711.

68 Md 24 2(b), 36 I.L.M. (1997) p. 711.

69 Md 25, 36 I.L.M. (1997) p. 711.

70 Md 26, 36 I.L.M. (1997) p. 711,712.

71 Md 27, 36 I.L.M. (1997) p. 712.

72 Md 28, 36 I.L.M. (1997) p. 712.

73 Md 29, 36 I.L.M. (1997) p. 712.

dolaylı yöntemlerle yerine getirebileceklerini ifade etmektedir⁷⁴. 31. madde uyarınca devletler ulusal güvenlik ve savunmaları ile ilgili bilgileri vermeyebileceklerdir. Ancak iyi niyet kurallarına uyulmalıdır⁷⁵. 32. maddeye göre, bir önemli zarar veya zarar tehlikesinin ortaya çıkması halinde ilgili devletler yargı yoluna, diğer usullere veya zararın tazmini için başvurma hakkını verirken buna konu olan kişilerin uyruğuna, ikâmetine veya zararın ortaya çıktığı yere dayalı olarak ayırım yapmamakla yükümlüdürler⁷⁶.

33. madde anlaşmazlıkların giderilmesini düzenlemektedir. Buna göre iki veya daha fazla akarsu devleti arasında, bu anlaşmanın yorumlanması veya uygulanmasından doğabilecek anlaşmazlıklar 33. maddenin hükümleri uyarınca barışçıl yollardan çözümlenecektir⁷⁷. Eğer ilgili taraflar bir anlaşmaya varamazlarsa, birlikte üçüncü bir devletin yardım veya arabuluculuğunu isteyebilirler; aralarında daha önce oluşturdukları ortak bir akarsu kurumunu kullanabilirler veya anlaşmazlığı hakemliğe ya da UAD'na götürebilirler⁷⁸. Bu maddenin 10. paragrafı hükümlerine tabi olmak şartıyla, eğer ilgili taraflar görüşmelerin başlaması isteminden itibaren 6 ay sonra anlaşmazlığı görüşmelerle veya yukarıda belirtilen yollardan biriyle çözümleyememişlerse, anlaşmazlık, taraflar tersine kararlaştırmadıkça, tarafsız bulgu toplama komisyonuna havale edilir⁷⁹. 33. maddenin 4.-9. paragrafları tarafsız bulgu toplama komisyonunun çalışmalarını düzenlemektedir. Yukarıda anılan 10. paragraf ise zorunlu hakemliğe veya UAD'na başvurma ile ilgilidir. Bu paragraf uyarınca bir taraf devlet, anlaşmanın onaylanması sırasında veya daha sonra, bir anlaşmazlığın bu maddenin 2.

74 Md 30, 36 I.L.M. (1997) p. 713.

75 Md 31, 36 I.L.M. (1997) p. 713.

76 Md 32, 36 I.L.M. (1997) p. 713.

77 Md 33(1), 36 I.L.M. (1997) p. 713.

78 Md 33(2), 36 I.L.M. (1997) p. 713.

79 Md 33(3), 36 I.L.M. (1997) p. 713.

paragrafında belirlendiği şekilde çözümlenemediği takdirde, aynı yükümlülüğü kabul eden devletlerle mütekabiliyet prensibi içerisinde zorunlu olarak ve herhangi bir özel anlaşmaya ihtiyaç duymadan;

a) Anlaşmazlığın UAD'na götürülmesini ve/veya

b) Hakemlik Mahkemesine başvurmayı,
kabul ettiğini bildirimde bulunabilir⁸⁰.

Son hükümler ise, her anlaşmada bulunan imzaya açılma,⁸¹ onaylanma,⁸² yürürlüğe girme⁸³ ve anlaşmanın resmi dilleriy- le⁸⁴ ilgilidir.

Anlaşmanın sonunda 14 maddelik bir de ek yer almaktadır. Ek, hakemlikle ilgili düzenlemelerde bulunmaktadır. Ayrıca bazı maddelerdeki hükümlerin nasıl anlaşılması gerektiği anlaşmanın sonuna eklenmiştir.

YORUM VE DEĞERLENDİRMELER

Bir ülkeden doğup, bu ülke sınırlarını terkederk başka ülke topraklarına giren akarsuların ulaşım dışı amaçlarla kullanımı hakkındaki uluslararası hukuk kurallarının oluşumu, uluslararası hukukun diğer alanlarda getirdiği düzenlemelerle karşılaştırıldığında, görece olarak yenidir. Nitekim uluslararası nehirlerde ulaşımı düzenleyen kurallar; bunun içine anlaşmalar, teamül ve yargı kararları girmektedir; Dünyanın birçok bölgesinde 20. yüzyılın başlarına kadar saptanmıştır. Oysa akarsuların enerji üretimi, tarım ve sanayi sektöründe kullanımı 20. yüzyılın başında, daha yeni

80 Md 33(10), 36 I.L.M. (1997) p. 714.

81 Md 34, 36 I.L.M. (1997) p. 715.

82 Md 35, 36 I.L.M. (1997) p. 715.

83 Md 36, 36 I.L.M. (1997) p. 715.

84 Md 37, 36 I.L.M. (1997) p. 716.

başlamıştı. Hatta içlerinde Türkiye'nin de yer aldığı birçok ülke, bu tür doğal kaynakları kullanmaya ancak 1970'li yıllarda girişti⁸⁵. Bu tür kullanım biçimlerinin yeni bir olgu olmasına paralel olarak, uluslararası hukukun bunlarla ilgili düzenlemeler getiren dalının da yeni olması doğaldır. Bu alanda bugün beliren konsensusa bile 1950'ler sonrasında ulaşılabilmiştir.

1 Uluslararası akarsular hukuku 20. yüzyılın başlarında
2 emekleme çağında idi ve iki karşıt teorinin çekişmesini
3 yaşıyordu; mutlak ülke egemenliği (Harmon doktrini) ve mutlak
4 ülke bütünlüğü. Birincisine göre, egemen devletler uluslararası
5 akarsu kendi ülke topraklarında bulunduğu müddetçe bunu,
6 ülke üzerinde sınırsız egemenlik ilkesinin bir sonucu olarak,
7 diledikleri biçimde, diğer devletler üzerindeki etkilerini dikkate
8 almaksızın, kullanma hakkına sahiptirler. İkincisi ise aksine,
9 devleti toprakları ve üzerindeki herşey ile bir bütün kabul
10 etmekte ve dolayısıyla yukarı kıyıdaş devletlerin aşağı kıyıdaş
11 devletlere akmakta olan akarsular üzerinde herhangi bir
12 şekilde değişiklik yapmasına olanak vermemekteydi. Doğaldır
13 ki, birinci teori yukarı kıyıdaşların çıkarlarını, ikincisi ise aşağı
14 kıyıdaşların çıkarlarını yansıtmaktadır. Bu iki ekstrem teori
15 gerek uygulamada, gerekse mahkame kararlarında kabul
16 edilmemişti. Ünlü akarsu hukukçularından Berber bunları
17 "anarşik" ve "egoistik" olarak nitelemektedir⁸⁶. Sonuçta, bir
18 anlamda uzlaştırıcı görüş sayılabilecek, hem aşağı kıyıdaş
19 devletlere hem de yukarı kıyıdaş devletlere kullanma hakkı

85 Türkiye'nin uluslararası akarsularını ilgilendiren hukuksal çalışmalar için bkz. BİR, M., a.g.e., İNAN, Y., "Legal Dimensions of International Watercourse (Euphrates and Tigris)", in BAGIS, A. I., Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East, Ankara, 1994, s. 223-237 ve KAYA, I., The Utilization of International Watercourses in International Law: The Tigris-Euphrates Case, Unpublished LLM Dissertation, Universty of Nottingham, 1995.

86 BERBER, F. J., Rivers in International Law, Stevens&Sons Ltd., London, 1959.

20 tanıyan üçüncü bir görüşün kabul edilmesi gerçekleşmiştir. Bu
 21 teori "hakkaniyete uygun ve makul kullanma teorisi" olarak
 22 bilinmektedir. Bu ilke ışığı altında devletler, kendi
 23 topraklarından geçen akarsuları kullanırken diğer devletlerin
 24 de çıkarlarını gözetecektir. Bu teori devletlere kullanma hakkı
 25 tanırken, onlara ayrıca zarar vermeme ödevi de
 26 yüklemektedir⁸⁷.

Teorilerin uygulanmasına hukuksal ve teknik açıdan bakıldığında, yukarıda söz edilen birinci ve ikinci teorinin uygulanması çok kolay iken, üçüncünün uygulanmasında çok büyük zorluklar vardır. Nitekim mutlak ülke egemenliği teorisine göre yukarı kıyıdaş devlet suların hepsini kullanabileceğinden hiç su bile vermeyebilir ve mutlak ülke bütünlüğü teorisine göre ise yukarı kıyıdaş devletin tüm suları hiç değiştirmeden bırakması gerekir. Ancak hakkaniyete uygun kullanım doktrinine göre devletlerin hak sahibi oldukları su miktarlarının nasıl belirleneceği tartışmalıdır. Devletlerin hak sahibi oldukları su miktarlarının saptanmasında ilgili birçok faktör göz önüne alınmaktadır. 1966 Helsinki Kuralları bunları 5. maddede sıralamıştır. Eldeki akarsular anlaşması da ilgili "unsur ve şartları" 6. maddesiyle sıralamaktadır. 10. madde hiçbir kullanıma üstünlük tanınmaması gerektiğini öngörerek, tüm faktörlerin bir bütün olarak değerlendirilmesini emretmekte ve 6. maddenin 3. paragrafını tamamlamaktadır. Dolayısı ile 10. maddenin ayrıca ele alınması yerine 6. madde içine dahil edilmesi daha yerinde olabilirdi. Hakkaniyete uygun kullanımın belirlenmesinde ilgili unsurlar coğrafi koşullardan başka alternatiflerin olup olmayacağına, ekonomik ve sosyal

---

87 Teorilerin ayrıntılı tartışılması ve hukuksal değerleri eldeki çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu konularla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. SAR, C., Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, özellikle s. 104-315 ve BİR, M., Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 1986, özellikle s.73-109.

şartlardan akarsuyun korumasına uzanan çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Böyle olunca neyin hakkaniyete uygun olduğu, neyin olmadığı sorunu boşlukta kalmaktadır. Bu sorunla, daha önce konuyu ele alan bilim adamları ve bilim kuruluşları tarafında da karşılaşılıştı. Anlaşmanın 3(3) maddesi, ilgili akarsu devletlerinin anlaşma hükümlerini, her akarsuyun kendi özelliklerine göre kendi aralarında akdedecekleri, anlaşmalara uyarlayabileceklerini, gerekirse değiştirebileceklerini, öngörerek bu konuda esneklik getirmekte ve hakkaniyete uygun kullanımın saptanmasını ilgili akarsu devletlerine bırakmaktadır.

Hakkaniyete uygun kullanım teorisinin çok önemli bir başka prensibi ise, komşu akarsu devletlerine zarar vermeme yükümlülüğüdür. Uluslararası akarsular hukukunda zararın tanımı ve hangi miktardaki zararın yasak olduğu tartışmalı olmakla birlikte, 7. madde "önemli zarar" vermeyi yasaklamaktadır.

Esasa ilişkin kuralların açık ve belirgin olmadığı durumlarda, usul ve şekil kuralları çok daha fazla önem taşımakta ve bazı durumlarda esasa ilişkin kuralların eksikliklerini doldurmaktadır. 8. maddeye göre akarsu devletleri işbirliği yapmakla yükümlüdürler. Devletler arasında kurulacak çeşitli akarsu kurumlarının, örneğin karma veya ortak komisyon, uluslararası akarsu anlaşmazlıklarının çözümü, işbirliğinin gerçekleştirilmesi, var olan anlaşmaların uygulanması bakımlarından önemi çok büyüktür. 8(2) fıkrası ile bunlar teşvik edilmektedir. 9. madde ise karşılıklı bilgi ve veri değişimini öngörmektedir.

Uluslararası suların kullanımı genellikle yukarı kıyıdaş devletlerin çıkarları ile aşağı kıyıdaş devletlerinin çıkarlarının çatışmasıdır. Çünkü, birinin kullanımı ne kadar çoksa, diğersininki o ölçüde az olacaktır. Yukarıdaki cümlede "genellikle" kelimesinin kullanılışının sebebi, belirtilen

yargının her zaman şartsız olarak doğru olmadığıdır. Nitekim birçok yerde doğal uluslararası akarsu sistemi, insanların çizmiş olduğu sınırları tanımamaktadır. Devletlerin ayrı kullanım ve kalkınma planlarından elde edilebilecek yararlar, bunların bir araya gelerek yapabilecekleri ortak projelerden daha az olabilmektedir. Devletlerin bir araya gelip, belirli alanlarda karşılıklı çıkarları doğrultusunda, ortak bir kalkınma programı çerçevesinde hareket etmeleri akarsuyun bir sistem oluşturduğu ve bir bütün olarak ele alınmasını ifade eden "bütünsel yaklaşım terimi" ile açıklanmaktadır. Anlaşmada yer alan "sistem" yaklaşımı ve işbirliğini öngören maddeler, ortak çabalar sonucu optimal faydanın ve korumanın sağlanmasına yöneliktir⁸⁸.

Anlaşmanın en önemli bölümlerinden bir tanesi de uluslararası bir akarsuyun kullanımı ile ilgili projeleri düzenleyen maddelerdir (Madde 11-19). İlgili maddelere göre, planlanan projeler ve etkileri hakkında diğer devletlere haber verme, onların cevabını bekleme ve ilgili süreler yukarıda detayları ile açıklandı. Uluslararası teamül hukuku ve mahkeme kararları⁸⁹ ile bağdaşmayacak şekilde 14. maddenin (b) fıkrası zarar doğurabilecek faydalanma projelerinin uygulanmasını aşağı kıyıdaş devletin rızasına bağlamaktá; eğer rıza olmazsa durdurulmasını istemektedir. Halbuki devletler, yaptıkları eylemlerin zararlarına katlanmak şartıyla, istedikleri projeyi yapma özgürlüğüne sahiptirler⁹⁰. Ancak şu da doğaldır ki; yapılan eylem uluslararası akarsular hukukunda da hakkaniyete uygun değilse ve tazmini gerektiren bir zarar gerektiriyorsa devletler riske girebileceklerdir. 16. maddenin (2) fıkrası ise tamamen aşağı kıyıdaş devleti tutmaktadır. 16.

88 Madde 20.

89 Lanoux Gölü meselesinde mahkeme kıyıdaşların olurunun alma yükümlülüğünün olmadığını açıkca belirtmektedir. Lake Lanoux Arbitration, 24. I.L.R. (1957) p. 128, 130.

90 BOURNE, C.B., "The Right to Utilize the Waters of International Rivers", The Canadian Yearbook of International Law, vol. 3, 1965, p. 230.

maddenin (1) fıkrasına göre haber verilen devletten belirtilen sürede herhangi bir cevap alamayan haber veren devlet projeyi uygulamaya sokabilecektir. 2. fıkraya göre ise süresinde itirazda bulunmayan devlet daha sonra itirazda bulunabilecek, o zamana kadar yapılan harcamalar düşülmek kaydıyla, zararının giderilmesini isteyebilecektir. Yapılan harcamaların, ödenecek tazminat miktarından düşürülmesi harcamaları yapan devletin yararına olsa da, böyle bir projeye süresi geçtikten sonra itiraz edebilme hakkının aşağı kıyıdaşa tanınması yerinde gözükmemektedir.

20. ve 21. madde uluslararası akarsuların kirlenmesini, 24. madde yönetilmesini, 25. madde düzenlenmesini ele almakta ve tanımlamaktadır. Oysa anlaşma ile ilgili terimler 2. maddede yer almıştır. Bunların da ikinci maddede ele alınması daha yerinde olabilirdi. Ayrıca, her ne kadar bu madde konuları uluslararası akarsuların kullanımı ile ilgili de olsa, bunların anlaşma tarafından ele alınmış olması anlaşmanın kapsamını genişletmiştir. Sonuçta anlaşma, ne çerçeve anlaşma niteliklerini taşıyacak kadar kısa ve sade, ne de herşeyi iyi bir şekilde düzenleyecek kadar geniş ve detaylıdır.

Anlaşmanın "anlaşmazlıkların giderilmesi" ile ilgili 33. maddesi belki de en detaylı düzenlenmiş maddedir⁹¹. Bu maddeye göre anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü gerekmektedir. İkili görüşmelerin sorunu çözemediği durumlarda, üçüncü taraf veya taraflara başvurulacaktır. Üçüncü tarafa sorunu götürme uluslararası hukuk tarafından teamül kuralı olarak görülmemektedir⁹². 33. maddenin 3.-9. paragraflarıyla düzenlenen tarafsız veri toplama komisyonu ise bu alanda bir yeniliktir. Böyle tarafsız bir komisyonun, özellikle tarafların birbirine güven duymadığı ve işbirliğine yanaşmadığı

91 Bkz. s. 8-9.

92 BOURNE, C.B., "Mediation, Conciliation and Adjudication in the Settlement of International Drainage Basin Disputes", The Canadian Yearbook of International Law, vol. 9, 1971, p. 125, 145.

durumlarda, objektif veri sağlama bakımından yararları tartışılmaz. Ancak, eğer taraflar işbirliğine zaten yanaşmıyorsa, eldeki objektif verilerin sorunun çözüme ne kadar katkıda bulunabileceği hususu kuşkuludur. Uluslararası hukuk tarihinde yapılacak bir inceleme devletlerin ikili ilişkilerine üçüncü tarafları dahil etme konusunda pek istekli olmadıklarını göstermektedir⁹³. Anlaşmazlıkların bu şekilde çözümünü öngören maddelerin anlaşma kapsamında ele alınması çok yapıcı gözükmemektedir. Devletler anlaşmazlıklarını çözmek istediklerinde zaten karşılıklı görüşmeler sonucu varılacak bir mutabakatla anlaşmazlığa üçüncü tarafları dahil edebilmektedirler⁹⁴.

SONUÇ VE ÖNGÖRÜLER

Her akarsu kendine has özellikler taşır. Bunların tek tip kurullarla düzenlenmeye çalışılması kaçınılmaz olarak bu gerçekliği göz ardı edeceğinden uygulanamaz gözükmemektedir. Birden fazla devleti ilgilendiren akarsularla ilgili düzenlemeler ancak ilgili devletlerin karşılıklı işbirliği çerçevesinde girişecekleri görüşmeler yoluyla yapılabilecektir. Devletlerin akarsularla ilgili sorunlarını çözerken izleyecekleri yola ışık tutan genel prensiplerin bulunması kuşkusuz yararlıdır. Eldeki anlaşma, uluslararası hukuk tarafından kabul edilen genel prensipleri belirtmesi açısından başarılıdır. Ancak düzenlemelerin çok ayrıntılı yapılmış olması, görüşmelerde bulunacak tarafların iradesi üzerinde kısıtlamalar getirmektedir.

93 A.g.e., s.141.

94 Bir örnek olarak anmak gerekirse, 1993 yılında Macaristan ve Slovak Cumhuriyeti Tuna Nehri ile ilgili anlaşmazlıklarını UAD'na götürmüşlerdir ve dava hala sürmektedir. Bkz. Hungary- Slovak Republic: Special Agreement for Submission to the International Court of Justice of the Differences Between them Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project, 32 I.L.M. (1993) p.1293.

Anlaşma ile ilgili en büyük sorun, neyin teamül kuralı olduğunun, neyin sadece anlaşma maddesi olduğunun bilinmemesinin getirdiği belirsizliktir. Çünkü teamül kuralları taraf olsun olmasın tüm dünya devletleri için bağlayıcı iken, anlaşma kuralları sadece taraflar için bağlayıcıdır. Anlaşmanın, teamül hukuku tarafında henüz tanınmamış birçok yeni kural getirdiği görülmektedir. Bu bağlamda, yaşayan en büyük çağdaş uluslararası akarsular hukukçusu olan Bourne "taraf olmayanlar açısından, bu anlaşmanın hiç bir önemi yoktur" demekte son derece haklıdır⁹⁵. Anlaşmaya sadece üç devletin karşı çıktığına bakıp, anlaşmanın dünya devletleri arasında geniş bir konsensusu yansıttığı kanısına kapılmak da son derece yanıltıcıdır. Anlaşmaya kabul oyu veren devletler arasında uluslararası hiçbir akarsuya kıyıdaş olmayan devletler olduğu gibi, birçok ada devleti de bulunmaktadır. Uluslararası akarsu sorunlarına taraf olan ülkelerden en önemlileri olan İsrail, Mısır, Hindistan, Pakistan, Fransa ve İspanya gibi birçok ülke çekinse oy kullanmıştır. Ayrıca anlaşmaya oy veren akarsu devletlerinden hangilerinin anlaşmayı imzalayıp, onaylayacağı da kuşkuludur.

---

95 BOURNE, C.B., Özel Mülakat, Dundee/ İskoçya, 10 Haziran 1997.

BİBLİYOGRAFYA

BERBER, F.J., Rivers in International Law, London, 1959.

BİR, M., Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 1986

BOURNE, C.B., "The Right to Utilize the Waters of International Rivers", The Canadian Yearbook of International Law, vol. 3 (1965), p.187264

----"Mediation, Conciliation and Adjudication in the Settlement of International Drainage Basin Disputes", The Canadian Yearbook of International Law, vol.9(1971) p.114-158

----"Procedure in the Development of International Drainage Basins, The Duty to Consult and to Negotiate", The Canadian Yearbook of International Law, vol.10(1972) p.212-234

BOZKURT, E., "Ulaşım Elverişli Olmayan Akarsuların Hukuki Rejimi ile İlgili Görüşler ve Uluslararası Hukuk Komisyonu 1994 Taslağı", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi (Halil Cin'e Selçuk Üniversitesinde 10. Hizmet Yılı Armağanı), 1995 s.201-222

BRUHACS, J., The Law of Non-Navigational Uses of International Water Courses, Dordrecht 1993

GRIFFIN, W.L., The Use of Waters of International Drainage Basins Under Customary International Law", AJIL, vol. 53(1959), p.50-80

İNAN, Y., "Legal Dimensions of International Watercourse(Euphrates and Tigris)", in BAGIS, A.I.(ed), Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East, Ankara, 1994, s 223-237

KAYA, I., The Utilization of International Watercourses in International Law: The Tigris-Euphrates Case, Unpublished LLM Dissertation, University of Nottingham, 1995

LIPPER, J., "Equitable Utilization", in GARRETSON A.H. et.al.The Law of International Drainage Basins, New York, 1967

McCAFFREY, S. and ROSENSTOCK, R., "The International Law Commission's Draft Articles on International Watercourses: an Overview and Commentary", RECIEL, vol. 5, 1996

SANDS, P., Principles of International Environmental Law, vol. I, Manchester, 1995

SAR, C., Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Ankara, 1970

KISALTMALAR

- A.g.e. : Adı Geçen Eser
 AJIL : American Journal of International Law
 Art. : Article
 Bkz. : Bakınız
 BM. : Birleşmiş Milletler
 BMGK. : Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
 Ed. : Editor
 GA : General Assembly
 IDI : Institut de Droit International
 ILA : International Law Association
 ILC : International Law Commission
 ILM : International Legal Materials
 ILR : International Law Reports
 LNTS : League of Nations Treaty Series
 Md. : Madde
 P : Page
 RECIEL : Review of European Community and
           International Environmental Law
 UAD : Uluslararası Adalet Divanı
 UHD : Uluslararası Hukuk Derneği
 UHE : Uluslararası Hukuk Enstitüsü
 UHK : Uluslararası Hukuk Komisyonu
 UN : United Nations
 Vol. : Volume
 Yb. Int'l Com.: Yearbook of International Law
 Commission